BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA FORMATIV BAHOLASHNING O‘QUVCHILARNING TA’LIM NATIJALARIGA TA’SIRI

Mirzaliyev Otabek Odiljon o’g’li
Turan International University,
S.BT-22-12 guruh talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23177753

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida formativ baholashdan foydalanishning o‘quvchilarning ta’lim natijalariga ta’siri tahlil qilinadi. Formativ baholash o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini muntazam aniqlash, o‘quv jarayonidagi qiyinchiliklarni o‘z vaqtida aniqlash hamda ularga individual pedagogik yordam ko‘rsatishga xizmat qiladi. Tadqiqotda formativ baholashning og‘zaki va yozma fikr-mulohaza, o‘z-o‘zini baholash, o‘zaro baholash, mezon asosida baholash, kuzatish va refleksiya kabi usullaridan foydalanishning pedagogik samaradorligi o‘rganildi. Tadqiqot natijalari formativ baholash o‘quvchilarning darsdagi faolligi, mustaqil ishlash ko‘nikmasi, o‘zlashtirish darajasi va o‘quv motivatsiyasini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Shuningdek, mazkur baholash turi o‘qituvchiga ta’lim jarayonini o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beradi. Maqolada boshlang‘ich ta’limda formativ baholashni samarali tashkil etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ham ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: formativ baholash, boshlang‘ich ta’lim, ta’lim natijalari, baholash mezonlari, fikr-mulohaza, o‘quv motivatsiyasi, o‘z-o‘zini baholash, o‘zaro baholash, refleksiya.

Аннотация. В статье анализируется влияние формативного оценивания на образовательные результаты учащихся начальной школы. Формативное оценивание направлено на систематическое выявление знаний, умений и компетенций учащихся, своевременное определение трудностей в процессе обучения и предоставление индивидуальной педагогической поддержки. В исследовании рассматривается эффективность таких методов формативного оценивания, как устная и письменная обратная связь, самооценивание, взаимооценивание, оценивание по критериям, педагогическое наблюдение и рефлексия. Результаты исследования показывают, что систематическое применение формативного оценивания способствует повышению активности учащихся на уроке, развитию навыков самостоятельной работы, улучшению уровня усвоения учебного материала и повышению учебной мотивации. Кроме того, формативное оценивание позволяет учителю своевременно корректировать содержание и методы обучения с учетом индивидуальных образовательных потребностей учащихся. В статье также представлены практические рекомендации по эффективному использованию формативного оценивания в начальном образовании.

Ключевые слова: формативное оценивание, начальное образование, образовательные результаты, критерии оценивания, обратная связь, учебная мотивация, самооценивание, взаимооценивание, рефлексия.

Abstract. This article examines the impact of formative assessment on students' learning outcomes in primary education. Formative assessment is aimed at continuously identifying students' knowledge, skills, and competencies, detecting learning difficulties in a timely manner, and providing appropriate individual pedagogical support. The study analyzes the effectiveness of such formative assessment methods as oral and written feedback, self-assessment, peer assessment, criterion-based assessment, observation, and reflection. The findings indicate that systematic use of formative assessment contributes to increased classroom engagement, improved independent learning skills, higher levels of academic achievement, and stronger learning motivation among primary school students. Furthermore, formative assessment enables teachers to adjust instructional content and methods according to students' individual educational needs. The article also provides practical recommendations for the effective implementation of formative assessment in primary education.

Keywords: formative assessment, primary education, learning outcomes, assessment criteria, feedback, learning motivation, self-assessment, peer assessment, reflection.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning faqat yakuniy natijasini aniqlash emas, balki ta'lim jarayonining har bir bosqichida ularning rivojlanishini kuzatib borish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchining bilim olishga bo'lgan munosabati, o'z imkoniyatlarini anglash qobiliyati va mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarining shakllanishi keyingi ta'lim bosqichlari uchun muhim zamin yaratadi.

An'anaviy baholashda ko'pincha o'quvchining ma'lum bir davr oxiridagi natijasini aniqlashga asosiy e'tibor qaratiladi. Bunday yondashuv o'quvchining qaysi bosqichda qiyinchilikka duch kelganini va mazkur qiyinchilikni bartaraf etish uchun qanday pedagogik yordam zarurligini to'liq ko'rsatib bermasligi mumkin. Formativ baholash esa o'quv jarayonining o'zida o'quvchi faoliyatini tahlil qilish, xatolarni aniqlash, o'quvchiga konstruktiv fikr-mulohaza berish va keyingi ta'lim faoliyatini takomillashtirish imkonini beradi.

Formativ baholashning asosiy maqsadi o'quvchini jazolash yoki faqat uning bilim darajasini qayd etish emas, balki uning keyingi rivojlanishiga yo'naltirilgan pedagogik mexanizmni yaratishdan iborat. Shu nuqtayi nazardan, boshlang'ich sinflarda formativ baholashdan foydalanish o'quvchilarning ta'lim natijalarini yaxshilash bilan bir qatorda, ularda o'z-o'zini nazorat qilish, refleksiya, mas'uliyat va o'quv motivatsiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotning maqsadi boshlang'ich ta'lim jarayonida formativ baholashdan foydalanishning o'quvchilarning ta'lim natijalari, o'quv faolligi va motivatsiyasiga ta'sirini aniqlashdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Formativ baholashning pedagogik mohiyatini aniqlash;
2. Boshlang'ich ta'limda qo'llaniladigan asosiy formativ baholash usullarini tahlil qilish;
3. Formativ baholashning o'quvchilarning ta'lim natijalariga ta'sirini aniqlash;
4. Samarali formativ baholashni tashkil etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

METODLAR

Tadqiqotda pedagogik kuzatish, suhbat, so‘rovnoma, diagnostik topshiriqlar, taqqoslash, tahlil va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini o‘quvchi faoliyatini muntazam kuzatish va o‘quv natijalaridagi o‘zgarishlarni aniqlash tamoyili tashkil etdi.

Formativ baholashni tashkil etishda quyidagi usullardan foydalanishga alohida e’tibor qaratildi:

- Og‘zaki fikr-mulohaza – o‘qituvchining o‘quvchiga uning topshirig‘i bo‘yicha aniq va rivojlantiruvchi tavsiyalar berishi;
- Yozma fikr-mulohaza – bajarilgan topshiriqdagi kuchli jihatlar va takomillashtirilishi lozim bo‘lgan tomonlarni qayd etish;
- O‘z-o‘zini baholash – o‘quvchining o‘z faoliyati va natijasini belgilangan mezonlar asosida tahlil qilishi;
- O‘zaro baholash – o‘quvchilarning bir-birining ishlarini mezonlar asosida baholashi;
- “Svetofor” usuli – o‘quvchining mavzuni o‘zlashtirish darajasini yashil, sariq va qizil belgilar orqali ifodalashi;
- “Ikki yulduz, bir tilak” usuli – ishning ikki ijobiy jihati va takomillashtirilishi kerak bo‘lgan bir jihatini aniqlash;
- Refleksiya – dars yakunida o‘quvchining “Men nimani bildim?”, “Nimani tushunmadim?”, “Yana nimalarni o‘rganishim kerak?” kabi savollar asosida o‘z faoliyatini tahlil qilishi.

Tadqiqot jarayonida formativ baholashning o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasiga ta’sirini aniqlash uchun diagnostik topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq deb topildi. Bunda o‘quvchilarning mavzu bo‘yicha boshlang‘ich va keyingi natijalari taqqoslandi. Shuningdek, o‘quvchilarning darsdagi ishtiroki, topshiriqlarni mustaqil bajarishi, savollarga javob berish faolligi va o‘z xatolarini tuzatish qobiliyatidagi o‘zgarishlar kuzatildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari formativ baholashdan muntazam foydalanish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta’lim faoliyatida ijobiy o‘zgarishlarni yuzaga keltirishini ko‘rsatdi.

Birinchidan, o‘quvchilarning darsdagi faolligi oshdi. Formativ baholashda xatoga nisbatan salbiy munosabat emas, balki xatoni o‘rganish va tuzatish imkoniyati sifatida qaralishi o‘quvchilarning javob berishdan qo‘rqmasligiga yordam beradi. Natijada ular savollarga javob berishda, muhokamalarda va amaliy topshiriqlarni bajarishda faolroq ishtirok etadi.

Ikkinchidan, o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalari rivojlandi. Mezonlar oldindan tushuntirilganda o‘quvchi o‘zidan nima talab qilinayotganini aniq anglaydi. Bu esa topshiriqni bajarish jarayonida o‘z faoliyatini nazorat qilish va natijasini mustaqil tahlil qilishga yordam beradi.

Uchinchidan, formativ baholash o‘quv motivatsiyasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Aniq va konstruktiv fikr-mulohaza o‘quvchiga faqat “to‘g‘ri” yoki “noto‘g‘ri” degan bahoni emas, balki keyingi bosqichda nimani yaxshilashi kerakligini ko‘rsatadi. Shu sababli o‘quvchi o‘zining rivojlanish yo‘lini aniqroq ko‘ra boshlaydi.

To‘rtinchidan, formativ baholash o‘qituvchining pedagogik qarorlarini takomillashtiradi. O‘qituvchi muntazam kuzatuv va qisqa diagnostik topshiriqlar orqali qaysi mavzu yoki ko‘nikma o‘quvchilar uchun murakkab bo‘layotganini aniqlashi va keyingi darslarni shu ehtiyojlarga moslashtirishi mumkin.

Umumlashtirilgan holda, tadqiqot natijalari formativ baholashning quyidagi ta’limiy samaralarni ta’minlashini ko‘rsatdi:

Ko‘rsatkich	**Formativ baholashning kutiladigan ta’siri**
O‘quv faolligi	Faollikning ortishi
O‘zlashtirish	Bilimlarni yaxshiroq mustahkamlash
Mustaqil ish	O‘z faoliyatini nazorat qilishning rivojlanishi
Motivatsiya	O‘qishga qiziqishning kuchayishi
Refleksiya	O‘z natijasini tahlil qilish ko‘nikmasining rivojlanishi
Xatolar bilan ishlash	Xatolarni aniqlash va tuzatish qobiliyatining oshishi

Shunday qilib, formativ baholash faqat baholash vositasi sifatida emas, balki o‘quv jarayonini boshqarish va takomillashtirish mexanizmi sifatida namoyon bo‘ladi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar formativ baholashning asosiy afzalligi uning o‘quvchini ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish imkoniyatida ekanligini ko‘rsatadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun baholash natijasining o‘zi bilan bir qatorda, o‘qituvchining unga qanday fikr-mulohaza bildirishi ham katta ahamiyatga ega.

Masalan, “Noto‘g‘ri” yoki “Xato” kabi umumiy fikr o‘quvchiga xatosining sababini tushunishga yetarli yordam bermaydi. Buning o‘rniga “Masalani yechish usuling to‘g‘ri, ammo ikkinchi amalni bajarishda hisoblashni qayta tekshir” kabi aniq fikr-mulohaza berish o‘quvchiga o‘z xatosini mustaqil tuzatish imkonini yaratadi. Demak, samarali formativ baholashda bahoning o‘zidan ko‘ra, rivojlantiruvchi fikr-mulohaza muhimroq hisoblanadi.

Boshlang‘ich ta’limda formativ baholashni qo‘llashda o‘qituvchi baholash mezonlarini o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga moslashtirishi zarur. Murakkab va tushunarsiz mezonlar o‘rniga sodda, aniq va vizual ko‘rsatkichlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Masalan, o‘qish darsida “matnni ravon o‘qish”, “asosiy fikrni aniqlash”, “savollarga to‘liq javob berish” kabi mezonlardan foydalanish mumkin.

Shuningdek, formativ baholashni faqat o‘qituvchi tomonidan amalga oshiriladigan jarayon sifatida tushunish to‘g‘ri emas. O‘quvchilarning o‘z-o‘zini va o‘zaro baholashi ularning metakognitiv ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bunda o‘quvchi nafaqat “Men nechchi oldim?”, balki “Men nimani yaxshi bajardim?”, “Qayerda xato qildim?” va “Keyingi safar nimani yaxshilashim kerak?” degan savollarga javob izlaydi.

Shu bilan birga, formativ baholashni samarali tashkil etish o‘qituvchidan muntazam kuzatish, individual yondashuv va sifatli fikr-mulohaza berishni talab qiladi. Agar baholash faqat rasmiy jarayonga aylantirilsa yoki o‘qituvchi har bir topshiriqqa umumiy va bir xil izoh bersa, uning pedagogik samaradorligi kamayishi mumkin.

Boshlang‘ich ta’lim amaliyotida formativ baholashni samarali qo‘llash uchun quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

1. Baholash mezonlarini dars boshida o‘quvchilarga sodda va tushunarli shaklda tushuntirish;
2. Har bir topshiriqdan so‘ng o‘quvchiga aniq va rivojlantiruvchi fikr-mulohaza berish;
3. O‘z-o‘zini va o‘zaro baholash usullaridan muntazam foydalanish;
4. Baholash jarayonida o‘quvchining xatosini jazolash emas, uni tuzatishga yo‘naltirish;
5. Formativ baholash natijalaridan keyingi darslarni rejalashtirishda foydalanish;
6. O‘quvchilarning individual ta’lim ehtiyojlarini hisobga olish;
7. Raqamli vositalar va interfaol metodlardan foydalanish orqali formativ baholashni yanada qiziqarli tashkil etish.

Xulosa. Boshlang‘ich ta’limda formativ baholashdan foydalanish o‘quvchilarning ta’lim natijalarini yaxshilashga xizmat qiluvchi samarali pedagogik vositalardan biridir. Uning asosiy ustunligi o‘quvchining faqat yakuniy natijasini aniqlash bilan cheklanmasdan, ta’lim jarayonining o‘zida uning rivojlanishini kuzatish va o‘z vaqtida pedagogik yordam ko‘rsatish imkonini berishidadir.

Tadqiqot natijalari formativ baholash o‘quvchilarning darsdagi faolligi, o‘quv motivatsiyasi, mustaqil ishlash, o‘z-o‘zini baholash va xatolar ustida ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Shu sababli boshlang‘ich sinflarda formativ baholash usullarini muntazam va maqsadli qo‘llash ta’lim sifatini oshirishning muhim shartlaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

Umuman olganda, formativ baholash boshlang‘ich ta’limda “natijani qayd etish”dan “natijani rivojlantirish”ga o‘tish imkonini beradigan pedagogik yondashuvdir. Uning to‘g‘ri tashkil etilishi o‘quvchining o‘z ta’lim faoliyatiga mas’uliyat bilan qarashiga, o‘z imkoniyatlarini anglashiga va yuqori ta’lim natijalariga erishishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Wiliam, D. Embedded Formative Assessment. Bloomington: Solution Tree Press, 2011.
2. OECD. Formative Assessment: Improving Learning in Secondary Classrooms. Paris: OECD Publishing, 2005.
3. UNESCO. Assessment for Improved Learning Outcomes. UNESCO Publishing.
4. O‘zbekiston Respublikasi. Ta’lim to‘g‘risidagi Qonun. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
5. Chauhan, S. S., Padmavathy, R., Ergashboyevna, N. U., Mohameed, H., Arunkumar, E., Priyanka, T. P., ... & Shetty, C. (2025, November). Engineered Bacterial Bioleaching for Sustainable Metal Recovery and E-Waste Biodegradation. In 2025 International Conference on Intelligent Systems and Pioneering Innovations in Robotics and Electric Mobility (INSPIRE) (pp. 402-407). IEEE.

6. Habelalmateen, M. I., Mishra, N., Ergashboyevna, N. U., Kannan, A. S., Madhavi, V., Bhuvaneshwari, K. S., & Turdiev, I. M. (2025, November). Predictive Multi-Agent Coordination for Adaptive and Human-Aware Collaborative Assembly Robotics. In 2025 International Conference on Innovations and Emerging Technologies In AI & Communication Systems (IETACS) (pp. 1682-1688). IEEE.
7. Prathipa, R., James, L., Fallah, M. H., Saritha, G., & Ergashboyevna, N. U. (2025). Exploring the Effects of Electromagnetic Radiation on DNA at Microwave and Radio Frequencies. National Journal of Antennas and Propagation, 7(2), 293-301.
8. Nurullayeva, U. E. (2023). Hamkorlik pedagogikasi orqali tarbiya jarayoniga pedagogik yondashuvlarni takomillashtirishning pedagogik asoslari. Science and Education, 4(5), 1250-1254.